UNIVERSITY OF AMSTERDAM

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Nieuwe centra in Nederland: Het krachtenspel in de arena van de stedelijke ontwikkeling

van der Heijde, P.C.M.

Publication date
2014

Document Version
Final published version

Link to publication

Citation for published version (APA):
van der Heijde, P. C. M. (2014). *Nieuwe centra in Nederland: Het krachtenspel in de arena van de stedelijke ontwikkeling*. [Thesis, fully internal, Universiteit van Amsterdam].

General rights
It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations
If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: https://uba.uva.nl/en/contact, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, P.O. Box 19185, 1000 GD Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

UvA-DARE is a service provided by the library of the University of Amsterdam (https://dare.uva.nl)

Download date:18 Nov 2026

3 » Nieuwe centra in Nederland

In de afgelopen 50 jaar heeft zich in Nederland een omvangrijke stedelijke ontwikkeling voorgedaan. Deze heeft geresulteerd in de ontwikkeling van diverse polycentrische stedelijke regio's die bestaan uit historische binnensteden, overige historische centra en nieuwe centra. Dit hoofdstuk beschrijft de ruimtelijke structuur en functionele compositie van de nieuwe centra binnen deze stedelijke regio's, die hier zijn aangeduid met de benaming stadsgewest. Allereerst is de onderzoeksopzet belicht met de gehanteerde selectiecriteria (paragraaf 3.1). Vervolgens is de ruimtelijke spreiding en situering van nieuwe centra in Nederland in beeld gebracht (paragraaf 3.2). In paragraaf 3.3 is het centraliteitsniveau van de nieuwe centra in Nederland geanalyseerd ten opzichte van de historische binnensteden en in paragraaf 3.4 zijn de functionele kenmerken in beeld gebracht. In paragraaf 3.5 is tot slot een differentiatie aangebracht van de verschillende typen nieuwe centra in Nederland[1]. Op basis van deze differentiatie zijn uiteindelijk de casestudies geselecteerd.

1 » Een groot deel van de inhoud van dit hoofdstuk is eerder gepubliceerd in Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie met de titel: New urban centres in the Netherlands (Van der Heijde, 2012)

3.1 » Onderzoeksopzet

Op het *intra*-urbane schaalniveau is in Nederland weinig onderzoek verricht naar de ruimtelijke spreiding en functionele compositie van nieuwe centra. Salet en Majoor (2005) analyseerden de ontwikkeling van de Zuidas in Amsterdam en Bontje en Burdock (2005) hebben casestudies verricht naar de Zuidas en Schiphol. Van der Heijde en Hoppenbrouwer (2005a) maakten een functionele analyse van acht nieuwe centra in de Randstad. Vanwege deze beperkingen in het empirische onderzoek binnen de polycentrische gebieden in Nederland is voor dit onderdeel gekozen voor een exploratieve onderzoeksopzet. Deze bestond uit een inventarisatie van nieuwe centra in Nederland die in de periode 2010 en 2011 heeft plaatsgevonden op basis van 'desktop research' en veldwerk. Besloten is om voor de inventarisatie de gehele populatie van nieuwe centra in Nederland te onderzoeken. Het voordeel hiervan is dat in vergelijking met een steekproef de onderzoeksresultaten een nog grotere betrouwbaarheid hebben. Naast nieuwe centra zijn ook een aantal functionele kenmerken van historische binnensteden en overige historische centra geanalyseerd. Het onderzoek heeft zich gericht op de 22 stadsgewesten die Nederland telt. Een stadsgewest is gedefinieerd als een grootstedelijke agglomeratie met het omringende gebied en de daarbinnen gelegen kleinere kernen (stadjes, dorpen, gehuchten) die met die agglomeratie door velerlei relaties met elkaar zijn verbonden. Die relaties hebben betrekking op het dagelijks verkeer tussen woon- en werkplaats, verhuizingen van huishoudens en bedrijven en het gebruik van stedelijke voorzieningen. Als zodanig kan het stadsgewest daarom worden beschouwd als een combinatie van een regionaal arbeids-, woning- en verzorgingsgebied (CBS, 2011). Het betreft hier echter geen aaneengesloten verstedelijkt gebied. Dit betekent dat een nieuw centrum ook gesitueerd kan zijn in een gebied dat (nog) niet aan de stad is gegroeid. Voorbeelden hiervan zijn het centrum van Zoetermeer en dat van Oosterhout. In ieder stadsgewest is onderzocht of er nieuwe centra voorkomen. Dit is gedaan aan de hand van desktop research. Met behulp van schriftelijke en digitale bronnen en telefonische gesprekken met gemeenteambtenaren en universiteiten is achterhaald waar zich mogelijk nieuwe centra bevinden. Alle gebieden die binnen de definitie van nieuwe centra leken te vallen, zijn bezocht. In totaal waren dit er ruim 125. Een deel daarvan bleek na observatie ter plaatse toch niet te voldoen aan de criteria van nieuwe centra en viel daarom alsnog af. Uiteindelijk bleven er 68 gebieden over die aangemerkt kunnen worden als nieuw centrum (tabel 3.2.1). Het aantal nieuwe centra is echter sterk afhankelijk van de gehanteerde definitie (Anas e.a., 1998).

In hoofdstuk 1 zijn nieuwe centra gedefinieerd als de grootste concentraties aan centrumstedelijke functies in een stadsgewest met een multifunctionele invulling alsmede bovenwijkse voorzieningen op locaties waar voorheen geen sprake was van een stedelijk centrum. Aangezien er geen standaardcriteria bestaan om te bepalen welke gebieden als nieuw centrum beschouwd kunnen worden, zijn er uit bovenstaande definitie van de auteur drie criteria afgeleid. Het eerste criterium heeft betrekking op *multifunctionaliteit*. Priemus e.a. (2000) definiëren multifunctioneel ruimtegebruik als de combinatie van verschillende sociaaleconomische functies in hetzelfde gebied. De Wilde (2006) preciseert dit met zijn definitie voor multifunctioneel ruimtegebruik als *'het gebruik van ruimte voor meer dan een functie in de tweede, derde en vierde dimensie, waarbij de functies gescheiden en onafhankelijk worden gebruikt'*. De tweede dimensie heeft hierbij betrekking op functies die naast elkaar zijn gesitueerd, de derde dimensie op het stapelen van functies en de vierde dimensie op meervoudig ruimtegebruik in de tijd. Multifunctioneel heeft in dit onderzoek betrekking op de tweede dimensie. Hoppenbrouwer en Louw (2005) geven aan dat een combinatie van twee functies al aangemerkt kan worden als multifunctioneel

ruimtegebruik. Om te voorkomen dat er teveel gebieden worden aangemerkt als nieuw centrum zijn er een tweetal drempels opgeworpen. In de eerste plaats dient er sprake te zijn van drie verschillende functies waarbij sprake kan zijn van winkels, kantoren, vrijetijdsvoorzieningen, overheidsbestuur, zorg en onderwijs. Aangezien er in vrijwel alle gevallen sprake is van wonen en transport telden deze functies niet mee bij de selectie. De drempelwaarde om als multifunctioneel aangemerkt te worden, is verder verhoogd door de volgende minima te hanteren om als functie aangemerkt te worden: voor winkels minimaal 5.000 m^2 winkelverkoopvloeroppervlak (wvo), voor vrijetijdsvoorzieningen en zorg minimaal vijf kleine voorzieningen of een grote voorziening, voor kantoren minimaal 10.000 m^2 vloeroppervlak en voor onderwijs en bestuur minimaal een groot instituut.
Het tweede criterium heeft betrekking op het *verzorgingsgebied*. Om als nieuw centrum aangemerkt te worden, dient er sprake te zijn van gebieden met een verzorgende functie die een bovenwijks karakter heeft. In het geval van detailhandel betekent een oppervlakte van meer dan 12.000 m^2 wvo dat het winkelgebied een wijkoverstijgend karakter heeft (Bolt, 2003). Door de schaalvergroting in de detailhandel in de afgelopen jaren is in dit onderzoek het metrage opgehoogd tot 15.000 m^2 wvo alvorens een winkelgebied als wijkoverstijgend wordt aangemerkt. Kleinere winkelconcentraties zijn alleen als nieuw centrum aangemerkt als er sprake is van meer dan zes wijkoverstijgende voorzieningen (bijvoorbeeld stadsdeelkantoor, bibliotheek, middelbaar onderwijs) of drie (boven)stedelijke voorzieningen (bijvoorbeeld ziekenhuis, universiteit).
Het derde criterium om als nieuw centrum aangemerkt te worden, is dat er *voorheen geen sprake was van een stedelijk centrum*. In het onderzoek is hierbij de tijdgrens gehanteerd van de Tweede Wereldoorlog. De achtergrond van deze tijdgrens is dat de grootschalige suburbane uitbreidingen vooral in de naoorlogse periode zijn ontstaan. Om binnen de definitie van nieuw centrum te vallen, mag dus vóór 1945 geen sprake zijn geweest van een stedelijk centrum. Dit betekent dat kernen die voor deze tijd al een wijkoverstijgende verzorgende functie hadden niet als nieuw centrum aangemerkt zijn[2]. Voorbeelden daarvan zijn Delft, Zaandam en Zeist. Dit impliceert tevens dat als twee steden tot hetzelfde stadsgewest behoren, de oorspronkelijke binnensteden niet aangemerkt zijn als nieuwe centra.
Zo maakt Delft deel uit van het stadsgewest Den Haag. De binnenstad van Delft is echter geen nieuw centrum, maar een oorspronkelijke binnenstad. Voormalige dorpscentra die zich tot stedelijk centrum ontwikkelen, worden wel aangemerkt als nieuw centrum. Zo maakt Naaldwijk inmiddels deel uit van het stedelijk gebied van Den Haag en heeft de dorpskern een bovenwijks karakter gekregen. Het centrum van Naaldwijk is hierdoor aangemerkt als nieuw centrum. In dit hoofdstuk zijn de vooroorlogse stedelijke centra aangemerkt als 'binnensteden' als ze het centrum zijn van de huidige stadsgewesten of anders als 'overige historische centra'.

Om in dit onderzoek als nieuw centrum aangemerkt te worden, dient een gebied aan alle drie de criteria te voldoen. Alvorens de inventarisatie van de functies binnen de nieuwe centra kon plaatsvinden, is allereerst de begrenzing bepaald. Deze heeft plaatsgevonden op basis van de overgang van functies en morfologie (vorm en bouw). Een overgang, van bijvoorbeeld winkels

2 »Aangezien het metrage detailhandel per kern in 1945 niet bekend is, is voor het bepalen van het wijkoverstijgende karakter van een kern een bevolkingsomvang van 20.000 inwoners gehanteerd. Dit impliceert dat kernen die voldoen aan de criteria van nieuwe centra, maar die in 1945 reeds een bevolkingsomvang hadden van 20.000 inwoners of meer niet aangemerkt zijn als nieuwe centra.

Almere Centrum is een nieuw centrum in het stadsgewest Amsterdam zonder onderdeel uit te maken van de hoofdstad
Bron: Auteur

naar woningen, kan duiden op een grens van het centrumgebied. Als gevolg hiervan zijn omvangrijke aanpalende woon- of kantorengebieden niet tot het grondgebied van de nieuwe centra gerekend. Ook een afnemende bouwhoogte kan een indicatie zijn voor de begrenzing van een nieuw centrum. Wanneer een nieuw centrum veel (middel)hoogbouw kent, ligt de grens daar waar de bouwhoogte over gaat op laagbouw. Daarnaast vormen omvangrijke waterpartijen, parken en stedelijke hoofdroutes vaak de buitengrens van een nieuw centrum. De inventarisatie van de nieuwe centra is gedaan aan de hand van een checklist. Per nieuw centrum is deze ingevuld op basis van observatie ter plaatse en deskresearch. Op basis van de inventarisatie heeft een analyse van de data plaatsgevonden. De resultaten zijn in de volgende paragrafen beschreven.

3.2 » Ruimtelijke spreiding en situering

De 22 stadsgewesten in Nederland zijn voor het onderzoek verdeeld in drie categorieën: *groot* (> 750.000 inwoners), *middelgroot* (250.000-750.000 inwoners) en *klein* (< 250.000 inwoners). De categorieën zijn zo gekozen dat Amsterdam, Rotterdam en Den Haag als enige tot de grote stadsgewesten behoren. Deze hebben respectievelijk circa 1,5 miljoen, 1,2 miljoen en 1,0 miljoen inwoners. Daarmee zijn ze aanzienlijk groter dan de overige stadsgewesten. Zo volgt Utrecht pas met 600.000 inwoners, waardoor hier een duidelijke scheiding ligt. Tot de categorie middelgroot behoren 13 stadsgewesten, namelijk (aflopend in inwoneraantal) Utrecht, Haarlem, Eindhoven, Arnhem, Groningen, Leiden, Enschede, Breda, Tilburg, Dordrecht, Nijmegen, Amersfoort en Heerlen. De categorie klein bestaat uit de stadsgewesten Apeldoorn, Den Bosch, Maastricht, Zwolle, Leeuwarden en Sittard/Geleen. De grens tussen de categorieën middelgroot en klein is gekozen vanwege het substantiële verschil in inwoneraantallen tussen de stadsgewesten Heerlen (252.000) en Apeldoorn (212.000). Op basis van de gehanteerde definitie en criteria komen in 18 van de 22 Nederlandse stadsgewesten nieuwe centra voor. Zoals uit tabel 3.2.1 blijkt, zijn dit er in totaal 68. Daarnaast waren er in 2011 13 nieuwe centra gepland of in ontwikkeling. Dit zijn compleet nieuw geplande nieuwe centra zoals Leidsche Rijn Centrum in Utrecht of gebieden met concrete uitbreidingsplannen waardoor ze op termijn binnen de definitie van nieuwe centra zullen vallen. Door de crisis op de vastgoedmarkt is de ontwikkeling van enkele van deze nieuwe centra uitgesteld zoals Centrum IJburg in Amsterdam en Citadel Waalsprong Nijmegen. In Tilburg, Apeldoorn, Leeuwarden en Sittard/Geleen zijn op basis van de gehanteerde criteria geen nieuwe centra aanwezig of in ontwikkeling. Door een beperkt aantal functies of het ontbreken van een wijkoverstijgend karakter komen 17 gebieden net niet in aanmerking als nieuw centrum. Als de criteria strikter waren geweest (bijvoorbeeld minimaal vier functies naast wonen en transport en minimaal vier functies met een stedelijk of regionaal verzorgingsniveau), dan zouden 40 van de 68 gebieden niet als nieuw centrum zijn aangemerkt. Dit betekent dat het centraliteitsniveau van 28 (41%) van de nieuwe centra aanzienlijk sterker is dan dat van de andere 40 (59%).

De nieuwe centra in Nederland komen vooral voor in de drie grote stadsgewesten: Amsterdam, Rotterdam en Den Haag (tabel 3.2.2). Per groot stadsgewest waren hier in 2011 gemiddeld 12 nieuwe centra aanwezig of in ontwikkeling. Dit betreft 37% van het totale aantal nieuwe centra. Deze verdeling is logisch omdat 40% van de inwoners van alle stadsgewesten hier woont. Dat nieuwe centra vooral in de Randstad zijn gelegen, is in lijn met de constatering van Bontje en Burdock (2005) dat polycentrische netwerken zich vooral voordoen in het economische kerngebied in Europa, waar de Randstad deel van uitmaakt.

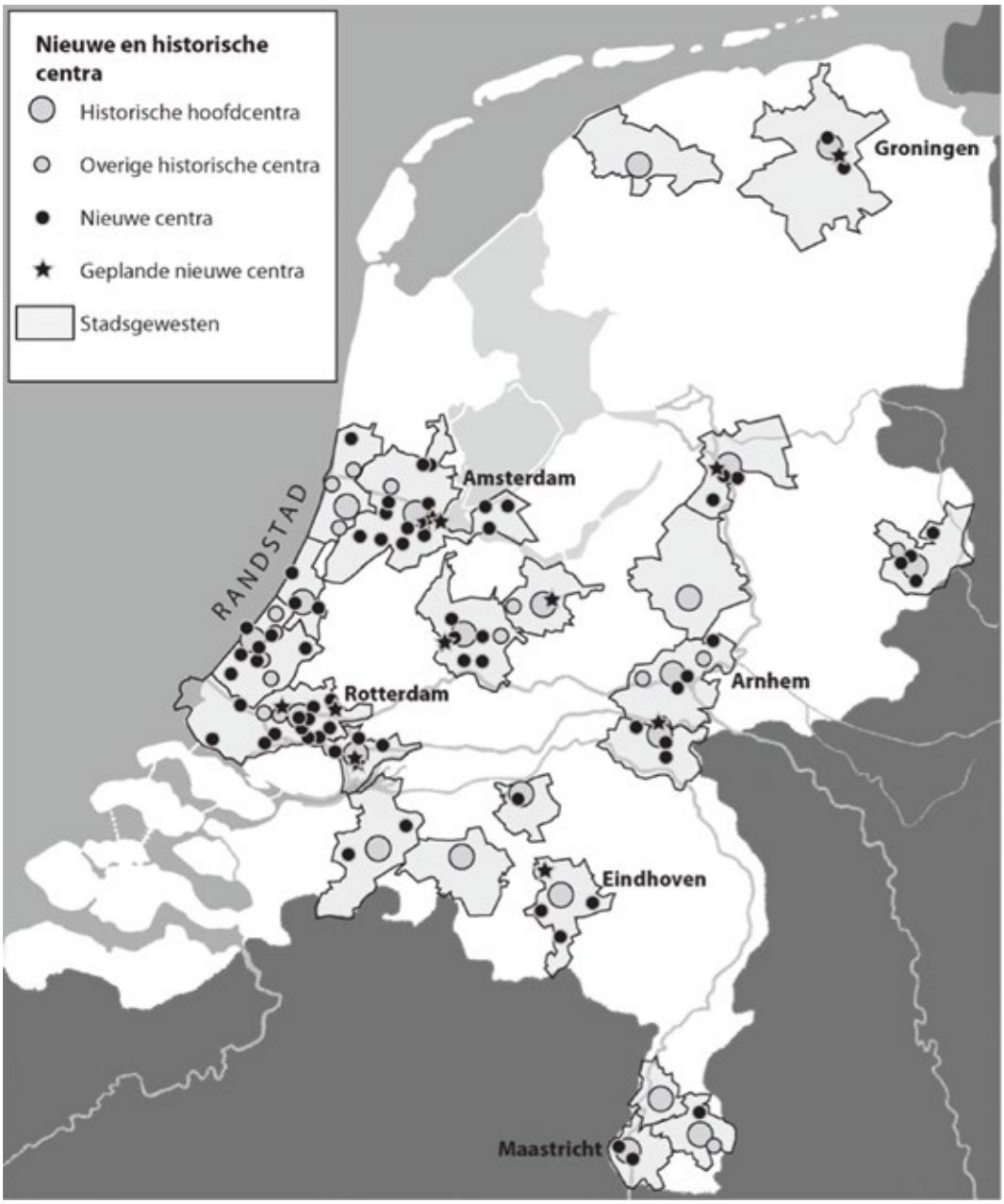

Figuur 3.2.1 » Nieuwe centra, binnensteden en overige historische centra in de Nederlandse stadsgewesten, 2011
Bron: Auteur

Tabel 3.2.1 » Bestaande en geplande nieuwe centra in Nederland (2011)

Stadsgewest	Bevolking (CBS,2011)	Bestaande	Gepland of in ontwikkeling	Namen van de nieuwe centra
Amsterdam	1.515.000	13	*3*	Amsterdam Zuidas, Amsterdam Centrum Zuidoost, Amsterdam Osdorp, Amsterdam Plein '40-'45, Amsterdam Noord Boven 't Y, Purmerend Centrum, Purmerend Station Oost, Schiphol, Hoofddorp Centrum, Amstelveen Centrum, Almere Centrum, Almere Haven, Almere Buiten, *Amsterdam Science park, Amsterdam IJburg Centrum, Amsterdam Polderweg-gebied*
Rotterdam	1.161.000	12	*2*	Rotterdam Alexandrium, Rotterdam Zuidplein, Rotterdam Kop van Zuid, Rotterdam Erasmus Medisch Centrum, Rotterdam Hoogvliet, Capelle Centrum, Hellevoetsluis Struytse Hoek, Barend-recht Centrum, Barendrecht Carnisse, Spijkenisse Centrum, Ridderkerk Centrum, Maassluis Koningshoek, *Krimpen aan den IJssel Crimpenhof, Schiedam Schieveste*
Den Haag	1.017.000	7		Den Haag Nieuw Laakhaven, Den Haag Scheveningen, Den Haag Leyweg, Den Haag Leidsenhage, Rijswijk In de Bogaard, Zoetermeer Stadshart, Naald-wijk Centrum
Utrecht	606.000	5	*1*	Utrecht Uithof, Utrecht Centrum Kanaleneiland, Nieuwegein Centrum, Houten Centrum, Maarssen Bisonspoor, *Utrecht Leidsche Rijn Centrum*
Haarlem	412.000	1		Castricum Centrum
Eindhoven	409.000	3	*1*	Veldhoven Centrum, Geldrop Centrum, Valkenswaard Centrum, *Best Centrum*

Arnhem	355.000	3		Arnhem Kronenburg, Arnhem Presikhaaf, Dieren Centrum
Groningen	349.000	2	*1*	Groningen Zernike, Haren Centrum, *Euroborg*
Leiden	336.000	3		Leiden LUMC, Leiderdorp Centrum, Noordwijk Centrum
Enschede	314.000	4		Enschede Go-Planet, Universiteit Twente, Enschede Zuid, Oldenzaal Centrum
Breda	316.000	2		Etten Leur Centrum, Oosterhout Centrum
Tilburg	294.000			
Dordrecht	282.000	3	*2*	Zwijndrecht Walburg, Papendrecht Centrum, Sliedrecht Centrum, *Dordrecht Leerpark, Dordrecht Gezondheidspark*
Nijmegen	281.000	3	*1*	Nijmegen Heyendaal, Beuningen Centrum, Malden Centrum, *Nijmegen Citadel Waalsprong*
Amersfoort	279.000		*1*	*Amersfoort Vathorst Centrum*
Heerlen	252.000	1		Brunssum Centrum
Apeldoorn	212.000			
Den Bosch	193.000	1		Den Bosch Paleiskwartier
Maastricht	180.000	2		Maastricht Brusselse Poort, Maastricht AZM
Zwolle	176.000	3	*1*	Zwolle Zuid, Zwolle Hanzeland, Heerde Centrum, *Zwolle Voorsterpoort*
Leeuwarden	161.000			
Sittard/Geleen	151.000			
Totaal	**9.251.000**	**68**	**13**	

Bron: Auteur

Recent zijn een aantal nieuwe centra ontwikkeld in bestaand stedelijk gebied op korte afstand van de binnensteden, zoals de Kop van Zuid in Rotterdam
Bron: Joris Quaedflieg

Tabel 3.2.2 » Nieuwe centra naar omvang van het stadsgewest

Type stadsgewest	Huidige aantal	Gepland aantal	Totaal aantal	Gemiddeld per stadsgewest
Groot stadsgewest (3)	32	5	37	**12,3**
Middelgroot stadsgewest (13)	30	8	38	**2,9**
Klein stadsgewest (6)	6	1	7	**1,1**
Totaal (22)	**68**	**14**	**82**	**3,7**

Bron: Auteur

In de middelgrote stadsgewesten zijn er gemiddeld drie nieuwe centra aanwezig of gepland en in de kleine slechts één. Op grond van deze spreiding kan geconcludeerd worden dat er een sterke positieve relatie bestaat tussen het aantal inwoners in een stadsgewest en het aantal gesitueerde of geplande nieuwe centra dat zich in het stadsgewest bevindt (n=22, correlatie 0,93, betrouwbaarheidsniveau 99%). Dat dit niet altijd opgaat, wordt bijvoorbeeld aangetoond door Tilburg, dat ondanks een bevolkingsomvang van 294.000 inwoners niet over een nieuw centrum beschikt. Zwolle, met 176.000 inwoners het op twee na kleinste stadsgewest, heeft daarentegen drie nieuwe centra, terwijl er ook nog één in ontwikkeling is. Een verklaring voor dit verschil is dat drie gebieden in Tilburg niet als nieuw centrum zijn aangemerkt omdat ze over te weinig functies beschikken of te weinig wijkoverstijgende voorzieningen hebben.

De nieuwe centra in de grote stadsgewesten zijn in concentrische ringen rond de binnensteden verspreid (figuur 3.1). Dit betekent echter niet, dat de nieuwe centra die het verst van de binnensteden zijn gesitueerd, het meest recent zijn ontwikkeld. Zo liggen de centra van de groeikernen uit de jaren tachtig meestal op de grootste afstand van de binnensteden. Dit terwijl er recent een aantal nieuwe centra zijn ontwikkeld in bestaand stedelijk gebied op relatief korte afstand van de binnensteden.
In de meeste gevallen zijn de nieuwe centra omringd door woonwijken. Slechts vijf nieuwe centra hebben een locatie te midden van een gebied dat niet wordt bewoond. Meestal liggen de nieuwe centra niet in de directe nabijheid van rijkswegen. Slechts zes nieuwe centra zijn binnen 250 meter hiervan gesitueerd. Bekende voorbeelden zijn de Zuidas in Amsterdam en Alexandrium in Rotterdam.

3.3 » Centrumstedelijk karakter

Van Engelsdorp Gastelaars (2001) onderscheidt twee maatstaven als indicatie voor de fysiek-ruimtelijke verstedelijkingsgraad: de agglomeratiegraad en het centraliteitsniveau ten opzichte van de omgeving. De agglomeratiegraad is gerelateerd aan de bebouwingsdichtheid en de omvang en diversiteit van de bevolking. Het centraliteitsniveau is afhankelijk van het aantal soorten functies dat de betreffende nederzetting voor haar ommeland vervult en het verzorgingsgebied. Arends e.a., (2002) geven bovendien aan dat (steden en) centra boven alles goed bereikbaar moeten zijn en mogelijkheden dienen te bieden voor interactie. Naast de combinatie van functies moeten er verbindingen mogelijk zijn en onderlinge samenhang tussen de verschillende onderdelen van een centrum. Een goede bereikbaarheid van een centrum door middel van verschillende modaliteiten is van essentieel belang.

Aan de hand van bovengenoemde kenmerken is geanalyseerd in hoeverre de nieuwe centra in

Nederland zich kenmerken door een centrumstedelijk karakter. De door Van Engelsdorp Gastelaars (2001) genoemde agglomeratiegraad is vooral een geschikte indicator om de verschillen tussen stad en platteland aan te tonen. Voor het verschil tussen het centrum en andere delen van de stad is deze minder geschikt. Ook in woonwijken of kantoorgebieden kan immers sprake zijn van een hoge dichtheid. Ook de diversiteit van de bevolking is een indicator die beter geschikt is om onderscheid te maken tussen stad en platteland dan tussen centra en omliggende stedelijke gebieden. In wijken rond het centrum kan immers sprake zijn van dezelfde bevolkingskenmerken als in het centrum.
De tweede maatstaf die Van Engelsdorp Gastelaars (2001) introduceert, het centraliteitsniveau, is veel beter bruikbaar om onderscheid te maken tussen centra en andere soorten stedelijke gebieden. Deze maatstaf, die afhankelijk is van de multifunctionaliteit en het verzorgingsgebied, ligt dan ook ten grondslag aan de in dit onderzoek gehanteerde definitie van nieuwe centra. Dit betekent dat nieuwe centra vanuit deze invalshoek reeds voldoen aan een bepaald basisniveau met betrekking tot het centrumstedelijke karakter. Om de mate van het verzorgingsniveau van nieuwe centra in Nederland te meten, is het aantal functies in beeld gebracht evenals het aantal bovenwijkse en (boven)stedelijke voorzieningen. Hiertoe is een vergelijking gemaakt tussen nieuwe centra en binnensteden. Naast multifunctionaliteit en verzorgingsniveau kenmerken de binnensteden in Nederland zich door een grote mate van functiemenging. In deze paragraaf zal daarom tevens een analyse plaatsvinden in welke mate hier bij de nieuwe centra in Nederland sprake van is. Tot slot wordt het multimodale karakter, dat kenmerkend is voor centrumstedelijke gebieden, bij de nieuwe centra geanalyseerd. Naast een goede bereikbaarheid over de weg is hier vooral de bereikbaarheid met verschillende vormen van openbaar vervoer van belang, oftewel verbindingen met de trein, de metro, (snel)tram en bus.

3.3.1 » Functiediversiteit en verzorgingsniveau

De eerste factor voor het bepalen van het centraliteitsniveau is het aantal verschillende functies. Om als nieuw centrum aangemerkt te worden, zijn naast wonen en transport minimaal drie andere functies benodigd. In totaal zijn er acht verschillende functies mogelijk. Het gemiddelde aantal functies in nieuwe centra is 5,9. Dit is aanzienlijk minder dan in de binnensteden waar sprake is van 7,8 verschillende functies. In de overige historische centra ligt het aantal verschillende functies iets lager dan in nieuwe centra.
In een derde van de nieuwe centra is, afgezien van woningen en transport, zelfs maar sprake van drie of vier verschillende functies. Slechts een kwart van de nieuwe centra is voorzien van zeven of acht verschillende functies. Meestal zijn dit nieuwe centra die al langere tijd bestaan en gesitueerd zijn in de drie grote stadsgewesten. Toch is er geen significante relatie gevonden

Tabel 3.3.1 » Functiediversiteit in de 17 stadsregio's met nieuwe centra in Nederland (2011)

Type centrum	Aantal	Functie diversiteit
Binnensteden	18	7,8
Overige historische centra	16	5,5
Nieuwe centra	68	5,9

Bron: Auteur

Het gemiddelde aantal stedelijke voorzieningen in nieuwe centra is kleiner dan in binnensteden. Maastricht Brusselse Poort met het Bonnefanten College
Bron: Auteur

tussen de ontstaansperiode en het aantal nieuwe centra. Ook de afstand in kilometers van een nieuw centrum tot de binnenstad heeft weinig relatie met het aantal verschillende functies (correlatie 0,44, betrouwbaarheidsniveau 95%). Wel is in de Randstad het aantal verschillende functies iets hoger dan in de rest van het land (correlatie 0,5, betrouwbaarheidsniveau 95%).

Verzorgingsniveau

Het verzorgingsniveau is de tweede bepalende indicator voor de mate van centraliteit.
Met betrekking tot het aantal wijkoverstijgende en/of (boven)stedelijke voorzieningen is, om als nieuw centrum aangemerkt te worden, een minimum van zes wijkoverstijgende of drie (boven)stedelijke voorzieningen benodigd. Hierbij zijn twee bovenwijkse voorzieningen gelijkgesteld aan één (boven)stedelijke voorziening. Het gemiddelde aantal stedelijke voorzieningen per nieuw centrum in Nederland bedraagt vier. Dit aantal is veel lager dan dat in de binnensteden waar minimaal acht voorzieningen aanwezig zijn met een stedelijk of regionaal verzorgingsniveau. In de binnensteden van Amsterdam en Rotterdam is dit aantal zelfs meer dan 30.

3.3.2 » Functiemenging

Ook functiemenging is kenmerkend voor centrumstedelijke gebieden. Hoppenbrouwer en Louw (2005) maken onderscheid tussen drie verschillende vormen. De eerste vorm is horizontaal fijnmazig, waarbij sprake is van meerdere functies naast elkaar in hetzelfde pand of bouwblok. De tweede vorm is horizontaal grofmazig, waarbij ieder bouwblok een eigen enkele functie heeft. De derde vorm betreft verticale functiemenging waarbij in hetzelfde pand (fijnmazig) of bouwblok (grofmazig) stapeling van verschillende functies plaatsvindt.
De meeste nieuwe centra kennen meerdere vormen van functiemenging. Horizontaal grofmazige functiemenging is de meest voorkomende vorm van functiemenging. Deze komt in 79% van alle nieuwe centra voor. In een zelfde aandeel van de nieuwe centra is sprake van verticale functiemenging. Voorbeelden van deze laatste vorm zijn wonen boven winkels of kantoortorens boven een winkelcentrum. Met betrekking tot de horizontale fijnmazige functiemenging is de veel voorkomende combinatie van winkels met daghoreca niet als dusdanig aangemerkt, daar deze vorm van horeca teveel in het verlengde ligt van de winkelfunctie. Dit blijkt ook uit het feit dat horeca in toenemende mate een onderdeel vormt van winkelvoorzieningen, zoals La Place in Vroom&Dreesman en het Ikea-restaurant. In nieuwe centra is slechts in een derde van de gevallen sprake van horizontale fijnmazige functiemenging. Dit vormt een duidelijke tegenstelling met de binnensteden waar deze

Ruim tweederde van de nieuwe centra beschikt over gebouwde parkeervoorzieningen.
Parkeergarage in Almere Centrum
Bron: Auteur

vorm van functiemenging veelvuldig voorkomt. Dit kan verklaard worden doordat veel nieuwe centra planmatig per bouwblok zijn ontwikkeld in een periode waarin de scheiding van functies gemeengoed was. In de binnensteden was echter vooral sprake van de bouw van individuele panden. Bovendien zijn veel binnensteden in Nederland vrij oud, waardoor ook in de loop van de tijd op pandniveau functiewijziging plaats heeft gevonden.

3.3.3 » Multimodaliteit

Op het gebied van modaliteit kenmerken de nieuwe centra zich in alle gevallen door de aanwezigheid van een of meerdere busverbindingen. Bij 36% is dit echter de enige vorm van openbaar vervoer. Vooral de afwezigheid van treinstations in meer dan de helft (57%) van de nieuwe centra is opmerkelijk. Hierin wijken deze gebieden sterk af van de binnensteden die zonder uitzondering zijn ontsloten met meerdere vormen van openbaar vervoer, waaronder een intercity station (al zijn vrijwel alle stations net buiten de historische binnenstad gelegen).
Over het algemeen zijn de nieuwe centra goed ontsloten over de weg. Meestal komt dit niet door een ligging bij snelwegen maar omdat veel nieuwe centra (82%) zijn gelegen langs een of meerdere stedelijke hoofdroutes. Slechts zeven nieuwe centra liggen niet langs een rijksweg of stedelijke hoofdroute. In vergelijking met de binnensteden zijn nieuwe centra beter bereikbaar over de weg omdat de afstand tot het Rijkswegennet kleiner is. Ruim tweederde van de nieuwe centra (70%) beschikt over gebouwde parkeervoorzieningen in de vorm van onder- en bovengrondse parkeergarages en parkeerdaken.
Vrijwel alle nieuwe centra in Nederland zijn goed toegankelijk voor voetgangers. Zo is in veel gevallen sprake van overdekte winkelcentra die uitsluitend toegankelijk zijn voor voetgangers. Daarnaast zijn er voetgangersgebieden in de vorm van pleinen en boulevards. Nieuwe centra wijken voor wat betreft de toegankelijkheid voor voetgangers niet af van de binnensteden.
Op grond van bovenstaande analyse is de conclusie dat nieuwe centra in Nederland zich in zekere mate kenmerken door een centrumstedelijk karakter. Zowel met betrekking tot centraliteitsniveau als functiemenging. Het centraliteitsniveau van nieuwe centra is wel aanzienlijk beperkter dan dat van de binnensteden. Dit manifesteert zich zowel in minder soorten functies als in een lager verzorgingsniveau. Functiemenging doet zich zowel verticaal grofmazig als horizontaal grofmazig voor. Van fijnmazige horizontale menging is nauwelijks sprake. Hier is een duidelijk verschil aanwezig met de historische binnensteden. Op het gebied van bereikbaarheid kenmerken de nieuwe centra zich door een goede bereikbaarheid over de weg, maar een beperkte modaliteit per openbaar vervoer. Vooral de beperkte aanwezigheid van treinstations is opvallend.

3.4 » Functionele opbouw

In tabel 3.4.1 is per functie aangegeven in hoeveel nieuwe centra deze voorkomt. De eerder genoemde drempelwaarden zijn hierbij toegepast. Opvallend is dat vrijwel iedere functie in meer dan de helft van de nieuwe centra vertegenwoordigd is. Alleen de functie kantoren komt slechts in 46% van de nieuwe centra voor. In vrijwel alle nieuwe centra is sprake van de functies transport, vrijetijdsvoorzieningen en woningen. In veel nieuwe centra (79%) komen winkels voor. Maar ook de functies openbaar bestuur en zorg bevinden zich in circa tweederde van de nieuwe centra. Onderwijs is in ruim de helft van de nieuwe centra aanwezig. De samenstelling van de functies varieert sterk. De meest voorkomende samenstelling is een combinatie van vrijetijdsvoorzieningen en winkels met verschillende andere soorten voorzieningen.

In vrijwel alle nieuwe centra is sprake van gestapelde woningbouw. Appartementen in Paleiskwartier Den Bosch
Bron: Auteur

Tabel 3.4.1 » Aanwezigheid van verschillende functies in nieuwe centra

Functie	Aandeel
Transport	**100%**
Vrijetijdsvoorzieningen	**97%**
Wonen	**91%**
Winkels	**79%**
Openbaar bestuur	**65%**
Zorg	**64%**
Onderwijs	**57%**
Kantoren	**46%**

Bron: Auteur

3.4.1 » Functionele analyse

In deze paragraaf is iedere voorkomende functie in de nieuwe centra nader geanalyseerd. Hierbij is het complete metrage meegenomen, dus zonder rekening te houden met de eerder genoemde drempelwaardes. De functie transport is reeds in paragraaf 3.3.4 beschreven.

Op het gebied van vrijetijdsvoorzieningen is in bijna alle nieuwe centra sprake van daghoreca (91%). Daarnaast beschikt tweederde van de nieuwe centra over een bibliotheek. Ook avondhoreca komt veel voor (67%). Meer dan een derde (37%) van de nieuwe centra beschikt over een theater, een sporthal of een fitnessvoorziening. Bioscopen zijn in een kwart aanwezig. De

overige vrijetijdsvoorzieningen zoals hotels, culturele centra, dans- en muziekscholen, congrescentra, musea, casino's en poppodia komen (veel) minder vaak voor. Hiermee onderscheiden nieuwe centra zich van binnensteden waar deze functies wel volop aanwezig zijn. Overigens zijn ook ruimte-extensieve vrijetijdsvoorzieningen zoals zwembaden, bowlings en voetbalstadions beperkt aanwezig. Dit is in lijn met de situatie in de binnensteden (Bureau Stedelijke Planning en NVM BOG, 2009). Eén van de nieuwe centra kan beschouwd worden als een specifiek vrijetijdscluster: Go-Planet in Enschede bestaat onder andere uit het FC Twente Stadion en een recreatie- en uitgaanscluster waar onder andere popconcerten worden gegeven.

In bijna alle nieuwe centra is sprake van woningen (91%). In totaal betreft het een aantal van circa 52.500. De helft (55%) van de nieuwe centra heeft meer dan 500 woningen en 12% heeft er meer dan 1.500. In vrijwel alle nieuwe centra betreft het gestapelde woningbouw. Grondgebonden woningen komen veel minder vaak voor. In totaal betreffen dit er slechts 2.500. Het gemiddelde aantal woningen per nieuw centrum bedraagt 770. Dit beperkte aantal kan gedeeltelijk verklaard worden uit de gehanteerde begrenzing waarbij aanpalende woongebieden niet beschouwd zijn als onderdeel van een nieuw centrum.

In totaal is er, inclusief PDV en GDV, 1,76 miljoen m^2 winkelruimte in de nieuwe centra gesitueerd. Dit is 6% van het totale metrage detailhandel in Nederland dat ruim 27.7 miljoen m^2 bedraagt (Locatus, 2011). Van de nieuwe centra heeft de helft (53%) een metrage winkelvloeroppervlak (wvo) van minder dan 25.000 m^2. Een derde heeft een metrage van 25-75.000 m^2 en slechts 5% heeft meer dan 75.000 m^2 winkelvloeroppervlak. Het gemiddelde metrage winkels in de nieuwe centra bedraagt ruim 26.000 m^2 wvo. Dit is aanzienlijk minder dan het gemiddelde metrage winkels van de binnensteden in de stadsgewesten waarin de nieuwe centra zijn gesitueerd. Dit bedraagt namelijk ruim 143.000 m^2 wvo (Locatus, 2011).
Het gemiddelde winkelvloeroppervlak in nieuwe centra buiten de Randstad is aanmerkelijk lager (47%) dan dat in de Randstad. Dit ondanks het feit dat het winkelvloeroppervlak in de binnensteden van deze stadsgewesten buiten de Randstad slechts 9% kleiner is dan in de binnensteden in de Randstad. Een verklaring voor dit verschil bij de nieuwe centra is dat de nationale overheid in 1993 grootschalige detailhandel (GDV) toestond in een beperkt aantal stedelijke knooppunten. Als gevolg

Tabel 3.4.2 » Winkelvloeroppervlak (wvo) in de 17 stadsgewesten met nieuwe centra in Nederland (2011)

	Gemiddelde in alle nieuwe centra	Gemiddelde in nieuwe centra in de Randstad	Gemiddelde in nieuwe centra buiten Randstad
Binnensteden	142.900	150.700	137.400
Overige historische centra	32.400	35.200	23.700
Nieuwe centra	26.200	31.500	16.600

Bron: Auteur

In enkele nieuwe centra in de Randstad zijn relatief veel kantoren gesitueerd, zoals op de Zuidas in Amsterdam
Bron: Roumayne Schepers Photography

hiervan zijn er omvangrijke winkelontwikkelingen tot stand gekomen in Amsterdam Zuidoost (ArenA Boulevard met 100.000 m²), Den Haag Nieuw Laakhaven (92.500 m²) en Rotterdam Alexander (Alexandrium met 75.000 m²). Dit betreft alle nieuwe centra in de Randstad. In de meeste andere nieuwe centra is geen grootschalige of perifere detailhandel aanwezig. Afgezien van de eerder genoemde GDV-locaties is dit het geval in 12 andere nieuwe centra met een totaal metrage van 82.500 m² wvo.

In tweederde van de nieuwe centra zijn instellingen aanwezig op het gebied van openbaar bestuur. Deze zijn alle gericht op het lokaal bestuur. In een derde van de nieuwe centra bevindt zich een gemeentehuis. Het betreft hier de groeikernen en de dorpskernen die zich in de loop van de tijd hebben ontwikkeld tot nieuwe centra. Daarnaast zijn er in 21% van de nieuwe centra stadsdeelkantoren gesitueerd. Deze bevinden zich in Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Almere. Rechtbanken komen in 6% van de nieuwe centra voor.

Zorgvoorzieningen zijn in 64% van de nieuwe centra aanwezig. Apotheken komen in tweederde van de nieuwe centra voor en ook tandartsen (61%) en huisartsen (42%) zijn goed vertegenwoordigd. Kinderdagverblijven zijn in 42% van de nieuwe centra gevestigd. In 33% bevindt zich een verzorgings- of verpleegtehuis en in een kwart een ziekenhuis.

In 57% van de nieuwe centra komen onderwijsvoorzieningen voor. In de helft is basisonderwijs aanwezig. Middelbare scholen zijn in een derde van de nieuwe centra vertegenwoordigd. Regionale Opleidings Centra (ROC) en MBO's komen veel minder voor. In 22% van de nieuwe centra is sprake van Hoger Beroepsonderwijs (HBO). Universiteiten komen in 18% van de nieuwe centra voor. Dit is ondermeer verklaarbaar omdat veel universiteitsterreinen zich in de loop van de tijd hebben ontwikkeld tot nieuwe centra. Een opvallend nieuw centrum op het gebied van onderwijs is Presikhaaf in Arnhem. Hier zijn vier verschillende typen onderwijsinstellingen gevestigd (basisschool, middelbare school, ROC en HBO). Daarnaast beschikt ook Brusselse Poort in Maastricht over een onderwijscluster. Hier zijn niet alleen twee middelbare scholen gesitueerd, maar tevens twee onderwijsinstellingen van buitenlandse universiteiten. Ook Nieuw Laakhaven heeft met de Haagse Hogeschool en het Mondriaancollege een stevig onderwijscluster.

Het totale aantal m² kantoorruimte in nieuwe centra is geïnventariseerd op 2,8 miljoen m² bvo. Ten opzichte van het totale metrage in Nederland van 44 miljoen m² is dit 6%. Dit is aanzienlijk minder dan in de binnensteden van de stadsgewesten met nieuwe centra waar 15% van de Nederlandse kantorenvoorraad is gesitueerd (Bak, 2011). In meer dan de helft van de nieuwe centra zijn dan ook helemaal geen kantoren aanwezig. Het gemiddelde vloeroppervlak van kantoren in nieuwe centra is met 51.000 m²

Tabel 3.4.3 » Kantorenvloeroppervlak (m²) in de 17 stadsgewesten met nieuwe centra in Nederland (2011)

	Gemiddelde in alle nieuwe centra (m²)	Gemiddelde in de Randstad (m²)	Gemiddelde buiten de Randstad (m²)
Binnensteden	381.300	631.100	206.400
Overige historische centra	30.700	29.000	35.200
Nieuwe centra	50.700	62.200	29.400

Bron: Auteur

aanzienlijk lager dan de 381.000 m² in de binnensteden. Maar in de overige historische centra is dit metrage nog lager. In de nieuwe centra in de Randstad is sprake van een groter metrage kantoren dan daarbuiten. Dit verschil kan niet worden verklaard door de economische structuur: het aandeel van de dienstensector in de stadsgewesten in de Randstad (86%) is vergelijkbaar met die in de rest van het land (84%) (CBS, 2011). De belangrijkste verklaring is dat in enkele nieuwe centra in de Randstad grote metrages kantoren zijn gesitueerd, vooral op de Zuidas in Amsterdam.

Tot slot is opvallend dat er een sterke positieve relatie bestaat tussen de periode van ontwikkeling van de nieuwe centra en het gemiddelde metrage kantoren (n=68, correlatie 0,99, betrouwbaarheid 99%). Vooral in de nieuwe centra die vanaf de jaren negentig zijn ontwikkeld is sprake van een groot metrage (gemiddeld 156.800 m²).

3.5 »Differentiatie nieuwe centra

In de literatuur over nieuwe centra zijn diverse indelingen gehanteerd. Volgens Sheer en Petkov (1998) kan onderscheid gemaakt worden in centra die tot stand komen op initiatief van de private sector of door middel van overheidsplanning. Een tweede vorm van indeling kan plaatsvinden op basis van de functie van het gebied voordat het een nieuw centrum was. Een derde indeling is morfologisch van aard (de vorm en bouw) en gebaseerd op het ruimtegebruik en de dichtheid. Naast deze drie door Sheer en Petkov (1998) onderscheiden vormen, die

Nieuwe centra op universiteitsterreinen: De Uithof in Utrecht
Bron: Auteur

samengevat kunnen worden als een indeling op basis van initiatiefnemer, oorspronkelijke functie en verschijningsvorm, kunnen nieuwe centra tevens ingedeeld worden op basis van de periode waarin ze zijn ontstaan. Daarnaast bieden ook de situering van nieuwe centra of de functionele samenstelling indelingsmogelijkheden.
Aan de hand van het empirische onderzoek naar nieuwe centra in Nederland is getracht om tot een bruikbare indeling of differentiatie van de nieuwe centra te komen. Hierbij heeft een afweging plaatsgevonden tussen deze zes verschillende indelingsvarianten. Opvallend is dat vrijwel alle indelingsvormen tot te weinig differentiatie tussen de nieuwe centra leiden. Alleen een indeling die is gebaseerd op de oorspronkelijke functie van het gebied maakt een indeling mogelijk in voldoende verschillende typen nieuwe centra.

Nieuwe centra ontstaan over het algemeen niet uit het niets, maar, zoals aangegeven in paragraaf 2.4.1, rond zogenaamde 'locational constants' (Richardson, 1977). Dit betreft functies die al aanwezig waren voordat er sprake was van een nieuw centrum en die te vergelijken zijn met condensatiekernen. Met name een *indeling naar oorspronkelijke functie* biedt interessante mogelijkheden voor een differentiatie van nieuwe centra. Vooral omdat de centrale onderzoeksvraag zich richt op *het ontstaan* van nieuwe centra in Nederland. Ook Garreau (1991) baseerde zijn indeling van edge cities voor een groot deel op ontstaansgrond. Hij maakte hierbij onderscheid in drie typen. De 'uptowns' bestonden al voor de introductie van de auto en zijn geleidelijk geëvalueerd tot edge cities.
De 'boomers' waren snelgroeiende edge cities rond winkelcentra bij de toegang tot autosnelwegen. De 'greenfields' hadden betrekking op geplande edge cities waarbij de groei door middel van planvorming is gereguleerd. Sheer en Petkov (1998) melden dat deze drie typen exacter beschreven zijn door Romanos, Chifos en Fenner in een ongepubliceerd artikel uit 1989. Dit classificatiesysteem dat is gebaseerd op een indeling naar *oorspronkelijke functie* bestaat uit: 1. plaatsen die zijn gevormd door de groei of herleving van oude suburbane centra met een oud zakendistrict op wijkniveau 2. nieuwe groeicentra in gebieden met 'urban sprawl', meestal rond een sterke groeipool zoals een winkelcentrum, een vliegveld, een universiteit of een kantorencomplex en 3. nieuw geplande gemeenschappen waar de vorm een resultaat is van professionele planning en niet zozeer bepaald door ongecontroleerde economische groei.

Bij toepassing van deze indeling in de Nederlandse situatie bestaat het eerste type (oude suburbane centra) uit voormalige dorpskernen die zich hebben ontwikkeld tot nieuwe centra binnen het stadsgewest. Het tweede type (groeicentra rond groeipolen) kan opgesplitst worden in nieuwe centra die zijn ontstaan rond stadsdeelwinkelcentra, universiteiten en rond luchthavens. Deze laatste blijven echter buiten beschouwing omdat er in Nederland maar één nieuw centrum is dat hier binnen valt, namelijk Schiphol. Het derde type betreft de nieuwe centra die daadwerkelijk als nieuw centrum zijn gepland. Deze kunnen gesplitst worden in zogenoemde 'greenfields' en transitiegebieden. Nieuwe centra op greenfields komen tot stand op locaties waar voorheen nog geen sprake was van stedelijk gebied. In de Nederlandse situatie zijn dit bijvoorbeeld de centra van de groeikernen en de centra van grootschalige stadsuitbreidingen zoals die van de VINEX. Deze laatste groep is ondergebracht in het type stadsdeelcentra. Omdat groeikernen door middel van specifiek beleid op ruime afstand van de centrale steden zijn gerealiseerd, zijn de centra van deze gebieden als een afzonderlijk type ingedeeld. Nieuwe centra op transitiegebieden betreffen locaties in bestaand stedelijk gebied waar een wijziging van de oorspronkelijke functie heeft plaatsgevonden. In veel gevallen betreft het een transformatie van verouderde bedrijventerreinen. In die gevallen waar transitiegebieden zijn ontwikkeld tot stadsdeelwinkelcentra, zijn die in

het type stadsdeelcentra ingedeeld.
Op grond van bovengenoemde indeling is voor de Nederlandse situatie de volgende indeling van nieuwe centra tot stand gekomen, die tevens een relatie heeft met de periode waarin het grootste deel van deze nieuwe centra is ontwikkeld.

1. rond stadsdeelwinkelcentra (*jaren vijftig en zestig*);
2. in groeikernen (*jaren zestig, zeventig en tachtig*);
3. in voormalige dorpskernen (*jaren zeventig en tachtig*);
4. op transitiegebieden (*jaren negentig*);
5. rond universiteiten (*jaren negentig*).

Het type 'stadsdeelwinkelcentra' heeft betrekking op nieuwe centra die zijn ontstaan in gebieden die oorspronkelijk als winkelcentrum op stadsdeelniveau zijn gepland. Deze stadsdeelwinkelcentra ontstonden vooral vanaf de jaren vijftig en zestig in de vorige eeuw als onderdeel van de grootschalige uitbreidingswijken in de grote steden. Voorbeelden zijn Centrum Leyweg in Den Haag (1960), Presikhaaf in Arnhem (1964), Centrum Kanaleneiland in Utrecht (1966) en Osdorp in Amsterdam (1966). Inmiddels is een kwart van de nieuwe centra in Nederland gesitueerd rond stadsdeelwinkelcentra (tabel 3.6.1). Dit aantal zal in de komende periode verder toenemen met bijvoorbeeld Leidsche Rijn Centrum in Utrecht en Citadel Waalsprong in Nijmegen.
Het type 'groeikernen' heeft betrekking op nieuwe centra die zijn ontstaan als resultante van de groeikernen. Voor het verzorgen van de bevolking in deze 'gebundelde deconcentraties' kwamen hier vanaf de jaren zestig concentraties tot stand met diverse (commerciële) voorzieningen. Voorbeelden zijn de centra van Zoetermeer en Almere. Inmiddels vormen de centra van de groeikernen 18% van het totaal en zijn er geen nieuwe groeikernen gepland of in ontwikkeling. Opvallend is dat deze centra meestal op een andere locatie zijn gesitueerd dan de oorspronkelijke dorpskernen, zoals in Hellevoetsluis, Houten en Zoetermeer.
Het type 'dorpskernen' betreft nieuwe centra die zijn ontstaan in de kernen van dorpen rond de grote steden. In de loop van de tijd zijn deze steeds verder uitgegroeid tot een bovenlokaal verzorgingsniveau. De nieuwe centra in voormalige dorpskernen kwamen vanaf de jaren zeventig tot ontwikkeling. Voorbeelden zijn de centra van Barendrecht, Leiderdorp en Oosterhout. Op dit moment bestaat een derde van de nieuwe centra in Nederland uit voormalige dorpskernen. In de komende periode zal het

Tabel 3.5.1 » Indeling nieuwe centra in Nederland naar oorspronkelijke functie

Ontstaansbasis	Huidige nieuwe centra		Nieuwe centra in ontwikkeling	Totaal	
	Aantal	Aandeel	Aantal	Aantal	Aandeel
Stadsdeelwinkelcentra	18	26,4%	4	**22**	**26,8%**
Dorpskernen	22	32,4%	2	**24**	**29,3%**
Groeikernen	12	17,6%	0	**12**	**14,6%**
Transitiegebieden	6	8,8%	6	**12**	**14,6%**
Universiteiten	7	10,3%	1	**8**	**9,8%**
Diversen	3	4,4%	1	**4**	**4,9%**
Totaal	**68**	**100%**	**14**	**82**	**100%**

Bron: Auteur

aantal nieuwe centra in dorpskernen naar verwachting nauwelijks toenemen.
Het type 'transitiegebieden' betreft nieuwe centra die tot stand komen als gevolg van een transformatie van bestaand stedelijk gebied waarbij een verandering van de oorspronkelijke functie plaatsvindt. Nieuwe centra op transitiegebieden kwamen vanaf de jaren tachtig tot ontwikkeling, zoals Nieuw Laakhaven in Den Haag. Later kwamen bijvoorbeeld het Paleiskwartier in Den Bosch en de Zuidas in Amsterdam tot stand. In de komende periode zal het aantal nieuwe centra op transitiegebieden sterk gaan toenemen, waardoor deze zo'n 15% van het totaal uit gaan maken.
Het type 'universiteiten' betreft nieuwe centra die rond universiteiten en hogescholen tot stand komen. Deze ontwikkeling zette vanaf de jaren negentig in, zoals de Uithof in Utrecht en het LUMC in Leiden. In de komende periode zal dit aantal vrij constant blijven.

3.5.1 » Centrumstedelijk karakter per type nieuw centrum

In tabel 3.5.2 is per type nieuwe centra door middel van een semantische schaal aangegeven hoe het is gesteld met het centrumstedelijk karakter. Hiertoe is gebruik gemaakt van de methodiek zoals beschreven in paragraaf 3.3. Dit betekent dat per type nieuwe centra het aantal verschillende functies en het aantal wijkoverstijgende en (boven)stedelijke voorzieningen is getoetst. Tevens is nagegaan in hoeverre er sprake is van functiemenging. Omdat binnensteden zich vooral kenmerken door verticale functiemenging is ervoor gekozen om juist deze vorm te toetsen. Met betrekking tot de bereikbaarheid is de mate van multimodaliteit geanalyseerd. Alle variabelen hebben uiteindelijk een gewicht meegekregen waarbij het aantal functies en het verzorgingsgebied het zwaarst meewegen.

Uit bovenstaande analyse blijkt dat alle typen nieuwe centra minder centrumstedelijke kenmerken vertonen dan de binnensteden van de stadsgewesten waarin ze gesitueerd zijn. In nieuwe centra op transitiegebieden en in groeikernen is het centrumstedelijk karakter het meest prominent aanwezig. Universiteitsterreinen hebben in de minste mate een centrumstedelijk karakter. Maar ook in de stadsdeelcentra en dorpskernen is het centrumstedelijk karakter niet geprononceerd. Voor een belangrijk deel is

Tabel 3.5.2 » Centrumstedelijk karakter (per type) nieuwe centra en binnensteden

Ontstaansgrond	Aantal functies	Aantal stedelijke voorzieningen	Functie-menging	Multi-modaliteit	Gewogen gemiddelde
Stadsdeelcentra	++	+-	+	-	+-
Dorpskernen	+	+	++	-	+-
Groeikernen	++	+	++	+-	+
Transitiegebieden	++	+	++	+	+
Universiteiten	+	+	--	-	+-
Gemiddelde nieuwe centra	**+**	**+**	**+**	**-**	**+**
Binnensteden	**++**	**++**	**++**	**++**	**++**

++ = zeer veel, + = veel, +- = gemiddeld, - = weinig en -- = zeer weinig
Bron: Auteur

dit te verklaren door een gebrek aan multimodaliteit. Alleen de nieuwe centra op transitiegebieden zijn multimodaal ontsloten. Opvallend is ook dat het aantal stedelijke voorzieningen in stadsdeelcentra relatief beperkt is. Tot slot is op de universiteitsterreinen nauwelijks sprake van verticale functiemenging.

3.5.2 » Functionele kenmerken per type nieuw centrum

Het is opvallend dat de functionele samenstelling van nieuwe centra samenhangt met de periode van ontwikkeling. Dit kan verklaard worden doordat de onderscheiden typen nieuwe centra in verschillende perioden zijn ontwikkeld. Tabel 3.5.3 toont aan in hoeverre de verschillende functies aanwezig zijn in de diverse typen nieuwe centra. Hieruit blijkt dat ieder type nieuw centrum specifieke functionele kenmerken heeft. Daarnaast is een vergelijking gemaakt tussen de functionele samenstelling van nieuwe centra en de binnensteden in de betreffende stadsgewesten.

In de nieuwe centra die, vooral in de jaren vijftig en zestig, in stadsdeelcentra tot stand kwamen, is in alle gevallen sprake van transport, woningen en winkels. Ook vrijetijdsvoorzieningen komen hier veel voor en bestuur, zorg en onderwijs in tweederde van de gevallen. Kantoren zijn in circa 40% van dit type nieuwe centra aanwezig. De functionele samenstelling van de groeikernen vertoont veel overeenkomsten met die van de stadsdeelcentra uit de periode daarvoor. In de nieuwe centra die in dorpskernen ontstonden, is opvallend dat er relatief weinig sprake is van kantoren en onderwijs (18%). De nieuwe centra die vanaf de jaren negentig op transitiegebieden tot stand kwamen, kenmerken zich ook door afwezigheid van winkels. Gezien de korte afstand tot de binnensteden kan dit een indicatie zijn van overheidsprotectie ten gunste van de detailhandel in de binnensteden. Kantoren zijn hier echter goed vertegenwoordigd en het betreft

Tabel 3.5.3 » Functionele samenstelling (%) verschillende typen nieuwe centra in Nederland (2011)

Belangrijkste periode van ontwikkeling	**1950-1970**	**1965-1985**	**1970-1985**	**1990-**	**1990-**	**1990-**	**1960-2011**	**Voor 1940**
Type nieuwe centra	Stadsdeelcentra	Groeikern	Dorp	Transitiegebied	Universiteit	Overig	**Alle nieuwe centra**	**Binnensteden**
Aantal nieuwe centra	*18*	*12*	*22*	*6*	*7*	*3*	**68**	**17**
Transport (%)	100	100	100	100	100	100	**100**	**100**
Woningen (%)	100	100	100	100	71	33	**91**	**100**
Winkels (%)	100	100	100	17	0	67	**79**	**100**
Vrije tijd (%)	88	100	100	83	86	100	**97**	**100**
Kantoren (%)	41	50	18	100	71	100	**46**	**94**
Zorg (%)	59	67	50	50	86	33	**64**	**88**
Onderwijs (%)	65	67	18	83	100	67	**57**	**100**
Bestuur (%)	71	75	77	100	0	0	**65**	**100**

Bron: Auteur

In nieuwe centra op transitiegebieden en in groeikernen is het centrumstedelijk karakter het meest prominent aanwezig: Almere Centrum
Bron: Auteur

ook grote metrages. De nieuwe centra die in dezelfde periode op universiteitsterreinen tot stand kwamen, kenmerken zich door afwezigheid van winkels en bestuur. Opvallend is dat de zorgfunctie hier goed vertegenwoordigd is: vooral ziekenhuizen komen veel voor. De vergelijking van de functionele samenstelling van alle nieuwe centra tezamen met de functionele samenstelling van de betreffende binnensteden toont aan dat in nieuwe centra vooral kantoren en onderwijs ondervertegenwoordigd zijn.

3.6 » Conclusies

In de periode na de Tweede Wereldoorlog zijn in Nederland een groot aantal nieuwe centra ontstaan. In de komende periode zal dit aantal verder toenemen. De nieuwe centra bevinden zich in diverse stadia van ontwikkeling. In vergelijking met de binnensteden is het centrumstedelijk karakter aanzienlijk beperkter. Dit komt vooral door een geringer aantal verschillende functies en minder wijkoverstijgende en (boven)stedelijke voorzieningen. Daarnaast is er minder sprake van multimodaliteit. Vooral doordat de aansluiting op het trein- en metronet veel beperkter is. Mede door een situering aan de stedelijke hoofdroutes is de bereikbaarheid over de weg wel goed en veel beter dan die van de binnensteden.

Met betrekking tot de ruimtelijke spreiding bestaat er een positieve relatie tussen het aantal

In nieuwe centra in voormalige dorpskernen is relatief weinig sprake van kantoren en onderwijs. Maassluis Koningshoek
Bron: Auteur

inwoners in een stadsgewest en het aantal nieuwe centra. De meeste nieuwe centra zijn dan ook in de Randstad gelegen. Met betrekking tot de situering binnen de stadsgewesten blijkt dat het merendeel van de nieuwe centra is gelegen te midden van woonwijken. De verklaring is dat deze nieuwe centra zijn ontwikkeld als verzorgingscentra voor de omliggende woonwijken. Hierdoor is het aantal verzorgende functies relatief groot, vooral op het gebied van winkelen en vrije tijd. Daarnaast voorzien veel nieuwe centra in openbaar bestuur, zorg en onderwijs. De werkfunctie is veel minder prominent aanwezig: veel nieuwe centra beschikken niet of nauwelijks over kantoren. Nieuwe centra hebben andere functionele kenmerken dan binnensteden. Enerzijds is dit een gevolg van een beperkter aantal verschillende functies en anderzijds van minder verzorgende functies met een bovenwijks, stedelijk of regionaal bereik. Hierdoor is het centraliteitsniveau van nieuwe centra lager dan dat van de binnensteden. Ook de multimodaliteit en functiemenging zijn beperkter. Door deze functionele verschillen tussen nieuwe centra en binnensteden is er nog steeds sprake van een aanzienlijke hiërarchie in de polycentrische netwerken in Nederland. Wel lijkt er sprake te zijn van een ontwikkeling van monocentrisme naar polycentrisme. Dit is in lijn met de uitkomsten van het INTERREG IIIB Polynet onderzoeksproject, dat de ontwikkeling van polycentrische regio's in Noordwest-Europa analyseerde. Dit concludeerde dat er in de

Randstad sprake was van een zwak polycentrisch systeem dat wel steeds intensiever werd (Burdock e.a., 2005).
Het verschil in leeftijd tussen historische centra en nieuwe centra zou een verklaring kunnen zijn voor het verschil in aantal functies. Het aantal functies in de eerste generaties nieuwe centra is echter niet groter dan die van de recente nieuwe centra. Waarschijnlijk komt dit omdat het aantal functies samenhangt met het type nieuwe centra dat in verschillende perioden ontwikkeld is met specifieke functionele kenmerken.

Om tot een differentiatie te komen van de nieuwe centra in Nederland is gekozen voor een indeling die is gebaseerd op de oorspronkelijke functie van het betreffende gebied. Dit resulteert in nieuwe centra: 1. rond stadsdeelwinkelcentra; 2. in groeikernen; 3. in voormalige dorpskernen; 4. op transitiegebieden en 5. rond universiteiten.

Op dit moment is het grootste aantal nieuwe centra rond stadsdeelwinkelcentra en in voormalige dorpskernen gesitueerd. Het aantal nieuwe centra op transitiegebieden zal in de komende periode echter toenemen. Samen met de nieuwe centra in groeikernen is dit tevens het type waarin het centrumstedelijk karakter zich het meest prominent manifesteert. Op universiteitsterreinen is dit het minste het geval. Met betrekking tot de functionele samenstelling is er grote gelijkenis tussen de nieuwe centra in stadsdeelcentra en de centra van de groeikernen. In de dorpskernen is weinig sprake van kantoren en onderwijsvoorzieningen. De nieuwe centra op universiteitsterreinen kenmerken zich door afwezigheid van winkels en bestuurlijke functies. Ook in nieuwe centra op transitiegebieden zijn winkels ondervertegenwoordigd. Wel is hier sprake van een groot metrage kantoren.